

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Siegfred Jespersen: Den sidste hjuler i Ragebøl

Sven Tägil: Tyskland og det tyske mindretal i Nordslesvig

Jens Lampe: Brændevinsbrænderi på Als og Sundeved

Bjørn Svensson: Danevirkes datering

Den store egnsvandring 1969

Jens Lampe: Kegnæs kirkes »Jernpenge«

Et bindebrev

Bog anmeldelse

SEPTEMBER

9 · 1969

45. ÅRGANG

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

indbyder medlemmer med husstand til

Egnsvandring til Nordøstholsten

Der kan vælges mellem lørdag den 6. og søndag den 7. september

Der er kun adgang med busser, som afgår samlet fra restaurant »Grænsen«, Kruså, ca. kl. 8,30. Sydøst for Rendsborg deles i to hold, som skiftevis besøger slottet *Emkendorf* og *Westensee kirke*. På *Emkendorf* holder rektor, dr. phil. *S. Schoubye* et kort foredrag inden rundvisningen, mens viceskoleinspektør *Chr. Stenz* samtidig taler kort i *Westensee kirke* om *Daniel Rantzau*. Vi kører derefter til det nye frilandsmuseum i *Molfsee*. Her spises (tallerkenret med kalkun – spisebiller købes i busserne). Derefter bliver der korte foredrag af museets direktør, professor *Alfred Kamphausen* og lektor *H. V. Gregersen*, der taler om det slesvig-holstenske ridderskab. Rundvisningen i museet foregår også under professor *Kamphausens* ledelse. Sidste mål er *klosterkirken i Preetz*.

På hjemvejen regnes med ca. en times ophold i *Kiel*.

Programmet bliver ens for begge udflugtsdage.

Busserne afgår fra *Gravene, Haderslev*, kl. 7,30, fra *Åbenrå* (pladsen syd for *Grand Hotel*) kl. 8, fra *Sønderborg* (slottet) kl. 7,45, fra *Tønder* (rutebilpladsen) kl. 7,45 og fra *Kruså* kl. 8,30.

PRISER (incl. entreer, der i år beløber sig til kr. 7 for hver): Fra *Haderslev* og *Sønderborg* kr. 43, fra *Åbenrå* og *Tønder* kr. 42 og fra *Kruså* kr. 41.

Tilmeldelse, der er absolut nødvendig – og bindende – inden fredag den 29. august. Deltagerantallet er pr. udflugtsdag begrænset til 170, og kun tilmeldte kan komme med. Meddelelse vil tilgå dem, der ikke har fået det primære ønske opfyldt.

Vi regner med at passere grænsen på hjemvejen o. kl. 21.

Husk pas!

Styrelsen.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

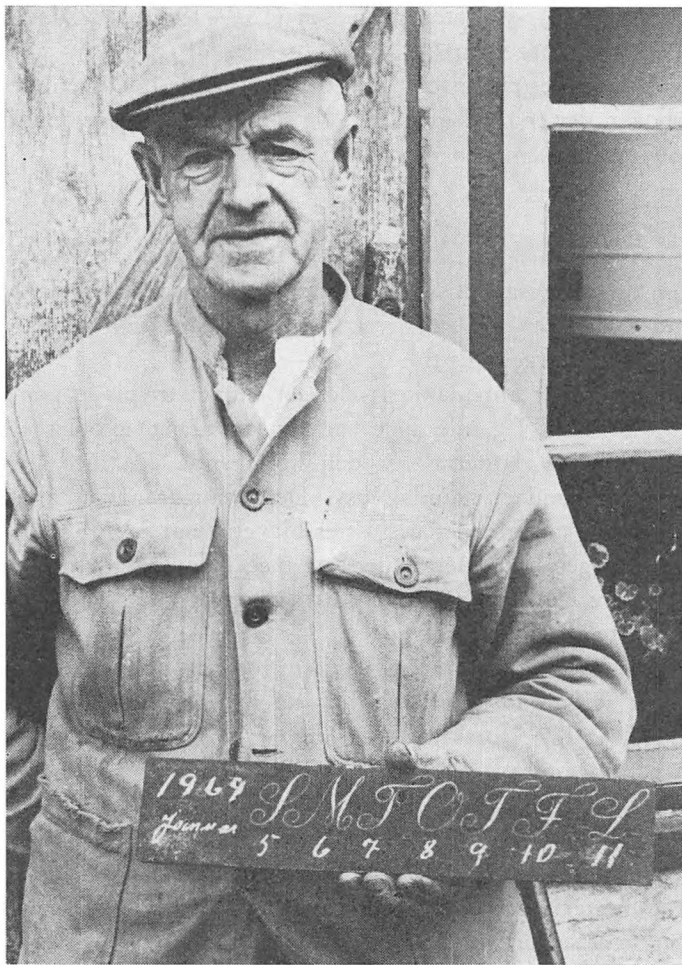
HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

*Hjulmand Peter Jørgensen, Ragebøl,
med den hjemmelavede værkstedskalender.*

Den sidste hjuler i Ragebøl

I syv generationer har hjuleren i Ragebøl heddet Jørgensen – enten Peter eller Nicolai – men nuværende Peter er helt på det rene med, at der ikke kommer nogen Nicolai efter ham. Allerede da han overtog værkstedet efter sin nu 94-årige far, var det ved at være forbi med hjuleriet, og i næste generation er der ingen hjulmand og ingen til at bruge det mere end 100-årige, hjemmelavede værktøj.

De to ældste hjuler-generationer er navnløse i dag, men Peter Jørgensens tipoldefar, Nicolai Jørgensen, levede 1783–1845 og blev efterfulgt af en ny

Nicolai (1815–1886), af Peter Jørgensen (1849–1930), Nicolai Jørgensen (1875–) og Peter Jørgensen (1902–).

Familiens og hjuleriets historie kan følges i gamle dokumenter og gamle regnskabsbøger, der er ført siden 1851 og suppleret med personal-historiske oplysninger, og gennem den mundtlige overlevering.

★

En morsom og interessant historie knytter sig til den hjemmelavede værkstedskalender, der *kan* være fornyet siden 1848, men i hvert fald ikke er blevet det i Peter Jørgensens tid.

Kalenderen – eller almanakken – er en simpel træplade påmalet bogstaverne SMTOTFL. I gamle dage var det læredrengens opgave hver lørdag aften at skrive datoerne for den kommende uge med kridt under bogstaverne for søndag, mandag osv. Det fremgår af årstallet, skrevet yderst til venstre, at kalenderen sidst er blevet brugt i 1960.

Om Peter Jørgensens oldefar, der var meget dansksindet, fortælles det, at han i den bevægede tid omkring treårskrigen fik besøg af en tysksindet svend, der søgte arbejde.

Da svenden kom ind og så almanakken, tog han den og læste:

Slesvig Må Tilhøre Os Tyskere, Forbundet Lover.

Mester lod sig ikke forskrække af det tyske forbund, men gjorde opmærksom på, at bogstaverne også kunne læses bagfra:

Lad Forbundet True – Os Tilhøre Må Slesvig.

Men svenden var også i stand til at læse baglæns:

Let Finder Tjeneste Overalt Tysklands Mange Svende.

Så havde mester fået nok. Han afgjorde striden og spørgsmålet om ansættelse ved at læse forfra:

Søg Mod Tyskland Og Tjen Føden Lettere.

★

Oldefar blev ikke mere tyskvenlig med årene, men fandt igen i 1864 en god lejlighed til at demonstrere sit sindelag.

Under kampene før stormen på Dybbøl havde hjuler-hjemmet i Ragebøl indkvartering af fjendtlige dragoner, der pudsede sabler i gården, mens mester bar træ ind. De morede sig med at stikke sablerne mellem benene på ham, så han snublede med træet, og til sidst blev det ham for meget.

Han fór hen til en tromle, der stod i gården, rev svingelen af og gik til angreb:

– Nu ka' I godt komm', for æ hæ å væt dragon, råbte han og slog til, så en af sablerne knækkede.

Derefter fik han lov til at være i fred, fortæller Peter Jørgensen. Kort efter blev huset brændt af – formodentlig af danske soldater under forpost-fægtningerne den 17. marts.

Familien blev evakueret, men nåede at grave værktøjet ned – og en del af det findes i værkstedet den dag i dag.

Resultatet af kampene den 17. marts blev, at de danske styrker måtte rømme det meste af forpost-terrænet, bl. a. Ragebøl, og det må antages, at hjuler-familien er fulgt med. Det kan muligvis være forklaringen på et endnu eksisterende pas, udstedt i København senere på året for Nicolai Jørgensen og hans 15-årige søn (bedstefar til den nuværende hjuler) til en rejse på professionens vegne fra København over Korsør, Lybæk, Hamborg og Flensborg til Ragebøl.

★

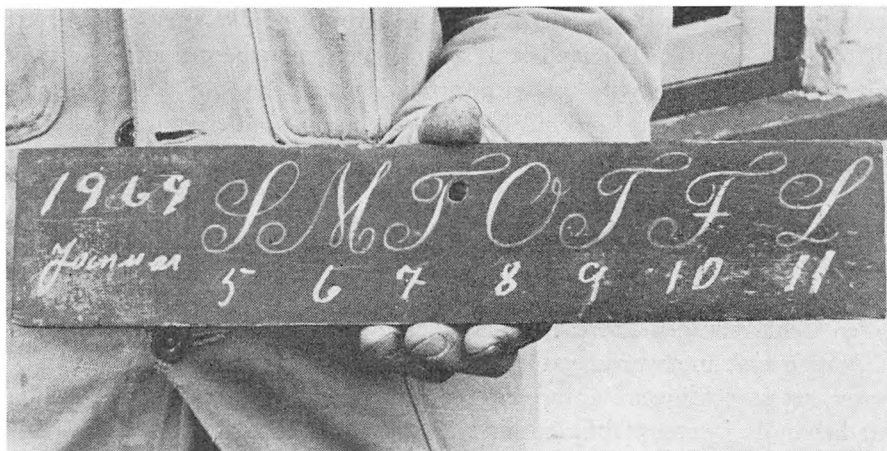
I de gode gamle hjuler-dage beskæftigede værkstedet i Ragebøl normalt far, søn, svend og lærling, og også aftægtsmanden kunne gøre sig nyttig. Peter Jørgensens tipoldeforældre havde i deres aftægtsstue kun to senge og en høvlebænk, hvor tipoldefaderen lavede eger til vognhjul.

I oldefaderens tid blev der ifølge de gamle regnskaber lavet en vogn hver femte uge, og kunderne var spredt over hele Sønderjylland.

I sin egen tid har Peter Jørgensen kun lavet kassevogne, og det er mange år siden, den sidste blev leveret. I dag bliver det kun til reparationer i ny og næ og en sjælden gang et hjulpar til et gammelt redskab.

Endnu er der hjulere på Als og Sundeved til et årligt hjulermøde den første fredag i maj. Sidst var der mødt syv – men ingen kan ernære sig ved egentligt hjuler-arbejde.

Siegfred Jespersen

Tyskland och det tyska mindretalet i Nordslesvig under mellankrigstiden

Docent, dr. Sven Tägil, Lunds universitet, har holdt nedenstående foredrag i Flensburg i maj 1969 og har venligst stillet sit manuskript til redaktionens rådighed. I en bog, der har samme titel som foredraget, og som udkommer til efteråret, behandler dr. Tägil emnet udførligere.

Studiet av ett gränsområde – det må vara ur sociologisk, politisk eller historisk synvinkel – bjuder alltid på mycket svårbemästrade problem. Var och en som vuxit upp i ett gränsländ eller haft anknytning till ett sådant är säkert beredd att skriva under på detta. Man kanske till och med vill hävda, att det är omöjligt för en utomstående forskare att bli så intimt förtrogen med gränsländets speciella ideologi och sociologi, att resultaten kan tas på allvar.

Nordslesvig – Sønderjylland – är naturligtvis inget undantag i det avseendet. Också i detta gränsländ finns så många svårfångade nyanser, så många outtalade men orubbliga förbehåll, att man lätt kan bli förd bakom ljuset.

Med detta för ögonen vill jag i alla fall göra ett försök att presentera några synpunkter på detta gränsländs utveckling under senare tid. Mina synpunkter baserar sig på en vetenskaplig undersökning av den *historiska* utvecklingen norr om gränsen, med speciell inriktning på det tyska mindretalet och dess situation under 1930-talet.

Det för mig mest intressanta spörsmålet har varit att studera, hur det tyska mindretalet uppfattade och såg på sin egen situation, på gränsen och på de dansk-tyska relationerna över gränsen. Jag har emellertid också velat undersöka i vilken utsträckning folkgruppen själv varit i stånd att utforma sin politik eller i vilka avseenden den varit beroende av, aktive-rats av eller dirigerats av krafter *utanför* den egna gruppen. Därmed kommer också *Tysklands* gränspolitik på olika plan in i bilden. Förbindelserna, influenskanalerna, över gränsen tillhör det som måste kartläggas.

Men redan en förutsättningslös, vetenskaplig undersökning av allt detta behöver kanske motiveras. Den tyske gränspolitiken i Nordslesvig, som jag har ägnat mig åt, har tidigare i översiktlig form behandlats av danska historiker. Jeg tänker i första hand på Troels Finks bok om »Sønderjylland siden Genforeningen«, som varit en given utgångspunkt för mitt arbete.

Någon tysk motsvarighet föreligger emellertid ännu inte. Många tyskar anser, att utvecklingen i gränsområdet under t. ex. 1930-talet inte är möjlig att behandla i vetenskaplig form. När för några år sedan Schleswig-Hol-

steinische Heimatbund publicerade monografien »Nordschleswig. Bild einer Grenzlandschaft« så hoppade man över utvecklingen under nazitiden med motiveringen:

»Was kam, scheint uns noch nicht so weit abgeklärt, dass es darstellbare Geschichte ist. Zu stark würden noch die Leidenschaften aufgewühlt, wenn man Massnahmen von noch lebenden historisch werten wollte«.

Gentemot en sådan uppfattning kan hävdas, att även perioden 1933–45 är historia, ett led i en utveckling som inte kan förbigås. Ytterligare en omständighet gör en förutsättningslös undersökning av den tyska gränspolitiken i Nordslesvig angelägen. Vi har den ur många synvinklar smärtsamma rättsuppgörelsen med det tyska mindretalet i Nordslesvig efter andra världskrigets slut. Den hade av naturliga skäl andra utgångspunkter än en vetenskaplig undersökning idag kan ha. Den parlamentariska kommissionen tog i första hand sikte på att granska folkgruppens ställningstagande under ockupationsåren. Man dröjde mindre vid de bakomliggande orsakerna och förklaringarna till detta ställningstagande. Det skulle ha krävt ett omfattande studium av den tyska folkgruppens politik och förbindelser med Tyskland under perioden före ockupationen. Men det var en uppgift som redan av personella och arkivmässiga skäl då var utesluten.

Uppenbarligen är det så, att många inom den tyska folkgruppen egentligen aldrig helt kommit över känslan av bitterhet och besvikelse över den danska reaktionen den gången. Jag kan inte se annat än att tiden borde vara mer än mogen att ta upp just bakgrunden och de allmänna förutsättningarna för den tyska minoritetens politik under Hitlertiden till en öppen, saklig och fördomsfri debatt.

En så nära samtidshistorisk undersökning av förhållanden inom en så begränsad population som den tyska folkgruppen i Nordslesvig ställer självfallet forskaren inför betydande problem. Många av de personer som spelat ledande roller i folkgruppens politik under mellankrigstiden befinner sig ännu i livet. Det är därför viktigt att deklarerat, att undersökningen och i varje fall presentationen av resultaten i första hand inriktar sig på den ram och den struktur som dessa människor verkat inom och på att utreda förutsättningarna för den politik som folkgruppen fört under denna period.

Med en sådan målsättning har undersökningen inriktats på i huvudsak tre politiska plan och interaktionen, samspelet, mellan dessa tre plan:

- 1) de centrala myndigheterna i Berlin,
- 2) den lokala gränspolitiska ledningen i Slesvig-Holstein,
- 3) den politiska ledningen av den tyska folkgruppen i Nordslesvig.

Lösningen av slesvigfrågan 1920 accepterades som bekant inte av den

tyska folkgruppen i Nordslesvig. Och inte heller tyskarna i Slesvig-Holstein ansåg gränsfrågan tillfredsställande löst. Man protesterade mot att slesvigfrågan kopplats samman med uppgörelsen i Versailles. Man protesterade mot utformningen av omröstningen. Många ansåg det överhuvudtaget oriktigt, att frågan lösts vid ett tillfälle då Tyskland var slaget till marken, såväl politiskt som ekonomiskt. Till detta kom så det speciella missnöje, som delningen av Slesvig framkallade inom kretsar som levde kvar i gamla slesvig-holsteinska tankebanor med dess betonande av den historiska och organiska enheten, inte minst Slesvigs odelbarhet.

Från början fick därför kravet på revision av 1920 års gräns bli en samlande faktor, då man inom den tyska folkgruppen efter avträdelserna satte igång med politisk och nationalpolitisk verksamhet. Gränsrevisionskravet, försiktigt formulerat, togs in redan i det första politiska program som folkgruppen antog i augusti 1920. Det kommer sedan att bli den röda tråden i mindretalets politiska liv under hela mellankrigsperioden. Vid vissa tidpunkter kunde kravet framföras med stor skärpa, ibland med en mera nödtvungen återhållsamhet.

Vare sig man studerar den tyska folkgruppens skolpolitik eller jordpolitik – två centrala uppgifter för tyskarna under denna tid – så kommer man ständigt in på gränsrevisionsfrågan som blir folkgruppens primära önskan på det politiska planet. Låt oss t. ex. ta de sjunkande siffrorna för tyskägad jord i Nordslesvig omedelbart efter 1920. På tyskt håll såg man denna minskning av den tyskägda arealen, speciellt i själva gränazonen, »den truede firkant«, som en försvagning av själva huvudargumentet för en gränsrevision. Det är tankegångar som dessa som gör det möjligt för Tyskland att stödja institutioner som t. ex. Kreditanstalt Vogelgesang och Höfeverwaltungsgesellschaft.

Den materiella basen för en sådan verksamhet fanns inte i själva Nordslesvig. Det blev Tyskland som fick träda in och investera pengar i den gränspolitiska verksamheten norr om gränsen. Detta blev möjligt först vid mitten av 1920-talet, efter valutareformen 1924 och stabiliseringen av den tyska ekonomin. Slesvigfrågan sätts nu in i hela den nya tyska utrikespolitik som kom att utformas under Stresemanns tid som utrikesminister.

Långtidsmålet för denna politik var att åter skapa ett starkt Tyskland. De tyska minoriteterna utanför rikets gränser skulle bli stödjepunkter för en framtida tysk expansion. Det gällde alltså att bevara och stödja dessa tyska folkgrupper. I första hand var naturligtvis intresset riktat mot förhållandena vid Tysklands östgräns. Det är fullständigt klart, att Slesvigfrågan generellt sett bara är en andrarangsfråga i det här sammanhanget. Men den saknar därför inte intresse.

Grundläggande för denna verksamhet blev ett tyskt kabinetsbeslut

Ernst Schröder (1889–1951), födt i Haderslev og til sin død dansk statsborger, havde en nøgleposition inden for tysk grænsepolitik, som han formåede at hævde også efter den nazistiske omvæltning.

från den 31 mars 1926. Enligt detta ställdes inte mindre än 30 miljoner RM till förfogande för som det hette »Förderung der deutschen wirtschaftlichen Interessen in den Grenz- und Minderheitsdeutschen, insbesondere in den durch den Versailler Frieden verloren gegangenen Gebiete«. Pengarna skulle förvaltas av ett nygrundat finansinstitut, som fick namnet »Ossa«, men under kontroll av ett parlamentariskt utskott.

Ossas verksamhet utökades snabbt. Redan 1930 beslöt man att öka insatserna. Stora penningresurser ställdes till förfogande, och verksamheten kamouflerades ganska effektivt. 1931 gick Ossa samman med tre andra finansinstitut i ett företag som fick namnet »Vereinigte Finanzkontore«. Det var genom detta institut som medel ställdes till förfogande för utbyggnad och stödande av den tyska folkgruppen i Nordslesvig. Riktlinjerna fastställdes i Berlin, och därifrån kontrollerades t. ex. Vogelgesangs verksamhet norr om gränsen.

Själva fördelningen av de tyska statsmedlen till Volkstumsarbetet sköttes till stor del av den s. k. *Deutsche Stiftung* i Berlin, under ledning av regeringsråd Krahrmer-Möllenberg. Uppbyggnaden och underhållet av den tyska privatskoleverksamheten i Nordslesvig kontrollerades av detta organ, som hade ett särskilt kontor i staden Schleswig, det s. k. *Nebenstelle Nord*.

Deutsche Stiftung är ett mycket intressant organ. Det var formellt underordnat Auswärtiges Amt, men hade i praktiken en mycket stor självständighet i sitt handlande. Hela materialet från *Deutsche Stiftung*, nära 600 paket med dokument och brev, är bevarat i sin helhet i Potsdam, i DDR, och innehåller oändligt mycket av intresse för förhållandena både norr och söder om den här gränsen under mellankrigstiden.

När man talar om hur man i Tyskland och särskilt i Slesvig-Holstein målmedvetet satsade på den tyska minoriteten i Nordslesvig under senare delen av Weimartiden, så kan man inte komma förbi namnet *Ernst Schröder*. Schröder var en nyckelfigur med inflytande över olika sektorer av det gränspolitiska arbetet. Även hans verksamhet finansierades med tyska statsmedel. Den tyska folkgruppens pressorgan, *Nordschleswigsche Zeitung*, i vars ledning Ernst Schröder satt, fick t. ex. sina pengar från en hemlig fond, »*Concordia*«, i Berlin.

Det är självklart ofta så, att den som sitter på penningkistan också har makten och inflytandet. Den regeln gällde naturligtvis också för den tyska gränspolitiken i Nordslesvig under Weimarepoken. Ramarna fastställdes i Tyskland, det praktiska arbetet utfördes på fältet av folkgruppens företrädare. Under pastor *Johannes Schmidts* ledning förde folkgruppen en politik som både inriktades på att göra tyskarna mera medvetna om sin nationella egenart och samtidigt genom att spela på »slesvigiska« strängar försökte att göra inbrytningar i de nationellt indifferentas led.

Så kommer då det nazistiska maktövertagandet och systemskiftet i Tyskland 1933. Man kan säga att nazismens seger påverkade gränspolitiken i tre grundläggande avseenden:

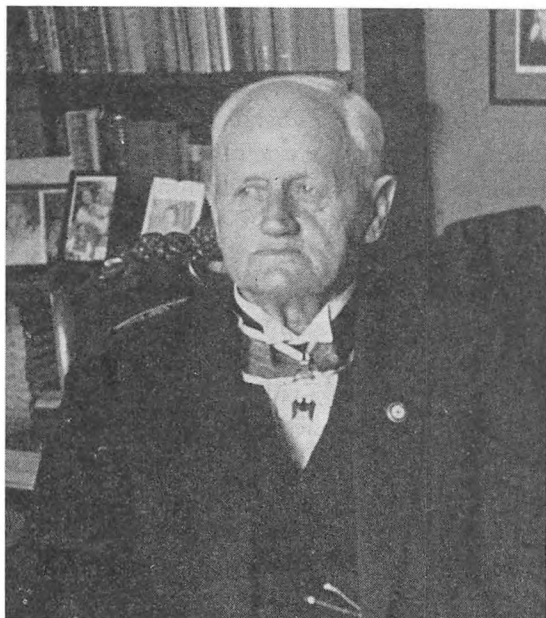
För det första fick gränspolitiken en särskild idémässig motivering genom utvecklandet av en nazistisk Volkstumsideologi.

För det andra medförde systemskiftet en strukturell förändring av den gränspolitiska apparaten.

Slutligen för det tredje infördes i gränsarbetet nya metoder jämfört med Weimartidens.

När det gäller den första punkten, *den nazistiska volkstumsideologin*, så innebar i sig den nazistiska uppfattningen ett brott mot den princip som hyllats både norr och söder om gränsen tidigare, nämligen att frågan om den nationella tillhörigheten enbart var beroende av den enskilde indi-

Johannes Schmidt (1869–1959), protesterade för den första världskriget mot de pröjsiske metoder i gränsekampen, som han mente kunde bringa tab. Han grundlade 1909 den tyske fredsförening för att fredeliggöra gränslandet, representerade 1920–39 det tyske mindretal i Folketinget, arbetade för en granserevision, bland annat ved personlig henvendelse till den svenske och den norske udenrigsminister 1938 og overraskede efter befrielsen ved at vente til 1950 med at fremtræde som hovedvidne i Rostock-sagen, skønt denne ville berøve udrensningen dens berettigelse.

videns inre övertygelse och val. Nu kom nazisterna och sade i stället, att folktillhörigheten bestämdes av faktorer som »blodet» och »Siedlungsboden», däremot inte av den enskilde individens »vilja» eller »bekännelse».

I princip ställde sig nazismen således avvisande till tanken på »germanisering» av andra folk. Men man gjorde ett undantag, och det fick konsekvenser just för Nordslesvigs vidkommande. Undantaget gällde folk som dels ansågs rasmässigt lika tyskarna och dels samtidigt bekände sig till tyskheten och deltog i tyskt kulturliv. Denna tolkning gjorde det möjligt att försöka göra inbrytningar i skiktet nationellt indifferent i Nordslesvig. I andra avseenden har emellertid den nazistiska volkstumsideologin haft förbluffande svårt att slå igenom just i Schleswig-Holstein, uppenbarligen därför att den var svår att förena med gamla invanda slesvig-holsteinska tankebanor, för vilka det historiskt utvecklade statsbegreppet varit så dominerande.

Mycket intressant är att se hur nazismen förändrade gränspolitikens struktur. Man gick på centralt tyskt håll först fram med en viss försiktighet när det gällde de folktyska frågorna. Man ställde inga totalitetskrav på de olika folktyska grupperna och man förböjd direkt rikstyska parti-ställen att upprätthålla förbindelser med folktyskar som var medborgare i främmande stater.

Det rikstyska nazistpartiets till en början försiktiga attityd till hela Volkstumsproblematiken kan demonstreras i dess handläggning av frågan

om huvudorganet VDA:s ställning. Omedelbart efter Hitlers maktövertagande försökte flera olika nazistiska organisationer att vinna inflytande över VDA eller *Verein für das Deutschtum im Ausland* som det ursprungligen kallades. Av hänsyn till de utrikespolitiska konsekvenserna och till det oklara läget inom de olika tyska folkgrupperna i utlandet sade därför Hitler och den nazistiska ledningen till en början ifrån, att VDA skulle stå över nazistpartiet och formellt fritt från partiet.

Det var givetvis fråga om en taktiskt betingad manöver från Hitlers sida. VDA fick ett nytt verkställande organ, *Der Volksdeutsche Rat*, som medvetet gavs en sammansättning som skulle ge intryck av oberoende av partiet.

För Nordslesvigs vidkommande spelade Der Volksdeutsche Rat under de första två åren efter Hitlers maktövertagande en framträdande roll när det gällde spörsmålet om vem som skulle erkännas som den tyska folkgruppens ledare. Det var under dessa år inte så få gånger som Der Volksdeutsche Rat försökte att få någon ordning på den splittrade tyska folkgruppen i Nordslesvig. Det är emellertid att märka, att Der Volksdeutsche Rat i just dessa frågor företrädde samma linje som Hitler pläderat för: det skulle till nya män. Bort med de gamla parlamentariska företrädarna, t. ex. av Schmidt-Wodders modell!

Här är väl emellertid inte platsen att följa den i sig mycket intressanta likriktningsprocessen av alla de olika gränspolitiska och volkstumpolitiska organisationerna i Tyskland. Denna process följde olika mönster i olika fall. Ibland blev nyorganisationen genomgripande, i andre fall har både organisationsformen och personurvalet till en början visat kontinuitet med Weimartidens förhållanden. Slutresultatet blev under alla omständigheter en total nazistisk kontroll av alla väsentliga influenskanaler från Tyskland till det tyska mindretalet i Nordslesvig.

Man kan säga, att denna process var totalt genomförd 1937/38. Då övergick VDA – eller som det då hette Volksbund für das Deutschtum im Ausland – till att bli ett partiorgan, framför allt dominerat av SS. I stället övertogs Volksdeutscher Rats funktioner av det s. k. *Volksdeutsche Mittelstelle*, och detta SS-organ samlade helt kontrollen över Volkstumsarbetet i sina händer. Som exempel kan nämnas, att Volksdeutsche Mittelstelle då hade full kontroll över den finansieringsverksamhet, som gick genom Vereinigte Finanzkontore eller »Excelsior« som täcknamnet löd efter 1936. Kort därefter upplukades också definitivt Deutsche Stiftung.

Nå, vad fick nu allt detta för konsekvenser för utvecklingen i Nordslesvig och den tyska folkgruppen där? Ja, följderna för folkgruppen blev genomgripande i flera avseenden. Före Hitlers maktövertagande hade nazismen spelat en mycket obetydlig roll i den tyska folkgruppens politiska liv. Av pastor Schmidts korrespondens framgår t. ex. klart, att han

under de första åren av 1930-talet direkt och i olika former motarbetade nazistisk agitation bland folkgruppens medlemmar. Denna påtagligt reserverade inställning till nazismen före 1933 kontrasterar mot förhållandet bland tyskarna söder om gränsen. Vi vet av Rudolf Heberles och Gerhard Stoltenbergs undersökningar, att nazismen i Tyskland ingenstans hade så snabba och stora framgångar som bland den tyska befolkningen i själva gränsområdet mot Danmark.

Detta ringa gensvar som det nazistiska programmet till en början rönt i Nordslesvig uppfattade den nazistiska ledningen i Schleswig-Holstein. I början av 1933 tar nazisterna över ledningen av *Schleswig-Holsteiner Bund*, den viktigaste nationalpolitiska organisationen i detta område. *Wilhelm Sievers*, snart känd som Oberbürgermeister i Flensburg, blir förbundsordförande och inom kort också Landesführer för VDA inom provinsen. En av hans första uppgifter blev att aktivera tyskarna i Nordslesvig. Det är bland annat mot den bakgrunden som man skall bedöma den häftiga kampanjen mot gränsen, »påskeblæsten« 1933. Gränsfrågan blir den katalysator som den nazistiska ledningen i Schleswig-Holstein medvetet för fram för att samla och aktivera folktyskarna i Nordslesvig.

Vad blev då resultatet? Jo, en rad folktyska nazistiska organisationer växer fram i Nordslesvig. I gränsfrågan för de ett betydligt fränare språk, än vad man tidigare varit van vid från tyskarnas sida. Dessa organisationer erhöll direkt ekonomiskt stöd från Tyskland. Den viktigaste, den s. k. *Nationalsozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig*, erhöll en Landesführer – Jens Lorenzen – som stod helt under Schleswig-Holsteins inflytande. Ledande nazister från Schleswig-Holstein deltog i hemlighet direkt i detta organisationsarbete. Även om man inte kan följa denna verksamhet i *alla* enskildheter, så finns det i det bevarade källmaterialet tillräckligt med belägg för, att den tyska naziströrelsen i Nordslesvig i sitt första uppbyggnadsskede i väsentliga avseenden dirigerades från Tyskland.

Det är inget tvivel om att nazismens seger i Tyskland och kanske ännu mer den häftiga slesvig-holsteinska kampanjen mot gränsen ledde till en aktivering av den tyska folkgruppen i Nordslesvig, en ökad entusiasm och ökade förhoppningar. Men det blev också en rad negativa följdverkningar, sett ur hela tyskhetens synvinkel. Den viktigaste var väl splittningen av folkgruppen i olika fraktioner som bekämpade varandra och alla försökte bli *den* organisation som kunde representera gruppen som helhet.

Här har vi först och främst de gammaltyska kretsarna med Schmidt-Wodder i spetsen. Schmidt-Wodder kom att efter viss tvekan ta upp kampen med den organiserade och från Schleswig-Holstein stödda nazismen inom mindretalets led. Han gjorde det emellertid inte genom att principiellt ta avstånd från nazismen. Tvärtom ställde han sig nu utåt

positiv till nazismen som idé. Av hans privata brevväxling framgår dock att detta ställningstagande i mångt och mycket var taktiskt betingat. Vad han protesterade mot var att folkgruppen inte tilläts att själv utse vem som skulle vara dess ledare. Det hade självfallet sine risker att öppet angripa den gränspolitiska ledningen i Schleswig-Holstein, vilken som bekant kontrollerade en betydande del av det ekonomiska stöd som folkgruppen fick från Tyskland.

Pastor Schmidt gjorde sig emellertid skyldig till en kapital felbedömning av den nya situationen i Tyskland när han beslöt att försöka gå förbi den nazistiska ledningen i Schleswig-Holstein och i stället vända sig till Volksdeutscher Rat i Berlin för att få stöd för sin linje. Det visade sig nämligen att Volksdeutscher Rat gick fullt ut på Hitlers linje och vägrade satsa på ledare av den gamla typen, sådana som hade s. k. parlamentarisk »belastning». Pastor Schmidt blev helt enkelt utmanövrerad och förlorade ytterligare prestige.

Jag skall inte här gå in på alla de olika tyska nazistiska organisationerna i Nordslesvig eller på de olika försöken att från Tyskland utpeka nya ledare för den tyska folkgruppen. Den ene Landesführer efter den andre dök upp och försvann igen efter korta sejourer. Ingen av dem var ledare av format. Ingen lyckades tillkämpa sig någon verklig position eller plattform.

Själen i motståndet mot dessa nya ledare var och förblev pastor Schmidt. Inte öppet gick han till motangrepp, men på olika sätt försökte han undergräva deras auktoritet. Pastor Schmidt verkade t. ex. bakom kulisserna i den rivaliserande nazistorganisationen NSDAN, vilken formellt leddes av Peter Larsen. Jag kan t. ex. nämna, att Schmidt medverkade i Larsen-gruppens tidning *Kampf* med artiklar som visligen inte signerades. Författarhemligheten bevakades strängt. Schmidt-Wodder förmanade redaktören: »Ich darf es nicht sein, der das geschrieben hat«.

Hösten 1934 var splittringen inom det tyska mindretalet svårare än någonsin. Ätminstone tre fraktioner kämpade då om makten. Pastor Schmidt gjorde då ett sista allvarligt försök att åter gripa tyglarna. På hans initiativ bildades en *Deutsche Front*, som enligt planerna skulle tjäna som en överorganisation för alla folktyskarna i Nordslesvig, oavsett partitillhörigheten.

Man kan bara konstatera, att också Deutsche Front misslyckades. Dödläget i Nordslesvig var vid årsskiftet 1934/35 totalt. Situationen kan också betraktas som ett misslyckande för den gränspolitiska ledningen i Schleswig-Holstein, i första hand för Flensburgs Oberbürgermeister Sievers, som från olika håll gjordes ansvarig för splittringen i norr.

Nu visade det sig emellertid, att Sievers ställning också av andra anledning började bli undergrävd. Redan på hösten 1934 hade det börjat

Jens Möller (1894–1951) stammede fra et dansk hjem, blev tysk – måske i skolen, måske først under sin deltagelse i den første verdenskrig. Han blev tysk folkegruppeløder i 1938 og var mindretallets repræsentant i Folketinget 1939–1943.

cirkulera rykten om en begynnande motsättning mellan Sievers och Gauleitern och Oberpräsidenten i Schleswig-Holstein Lohse. Följande vår tar Lohse upp tanken att låta förflytta Sievers från Flensburg. Sievers isoleras mer och mer och slutligen kommer beskedet om avsked.

I stället griper nu Lohse personligen in i striderna mellan splittergrupperna i Nordslesvig. Givetvis inte offentligt utan helt bakom kulisserna. Förhandlingarna blir mycket besvärliga, men till slut lyckas det Lohse att driva igenom en uppgörelse, som helt skulle göra slut på stridigheterna. NSAN, DNSAN, Deutsche Front – alla de bestående organisationerna upplöstes och i stället skapades en helt ny organisation under ledning av veterinär Jens Möller. Det nya partiet fick namnet *NSDAPN* – där det sista n:et står för Nordschleswig. Märkligt nog kunde pastor Schmidt behålla sin ställning som folkgruppens erkände parlamentariske företrädare. I övrigt innebar nyordningen ett starkare grepp om folktyckarna och en ökad möjlighet till dirigering.

Efter enandet kom så likriktningen. Återstående splittringsgrupper reducerades och mindretallets olika organisationer ställdes under nazistledningens kontroll. Denna process var i stort sett avslutad 1938. Då stod större delen av folkgruppen bakom Jens Möller och partiet, även om inte alla var aktiva partimedlemmar. Hur många som fortfarande då ställde sig avvisande till nazismen är knappast möjligt att ange i direkta tal. Även om oppositionsmän funnits inom vissa borgerliga skikt och inom arbetarklassen, så har sådana kritiska röster i mycket liten utsträckning gjort

sig gällande eller ens kunnat observeras. För de flesta fälde nog solidariteten med folkgruppen och den egna nationen utslag på så sätt, att man passivt underordnade sig den nazistiska ledningen. Hos andra, t. ex. de politik åren närmast före andra världskrigets utbrott. Det finns i själva tysksinnade arbetarna, har uppenbarligen denna samvetskonflikt i åtskilliga fall lett till en direkt utbrytning ur den tyska folkgemenskapen.

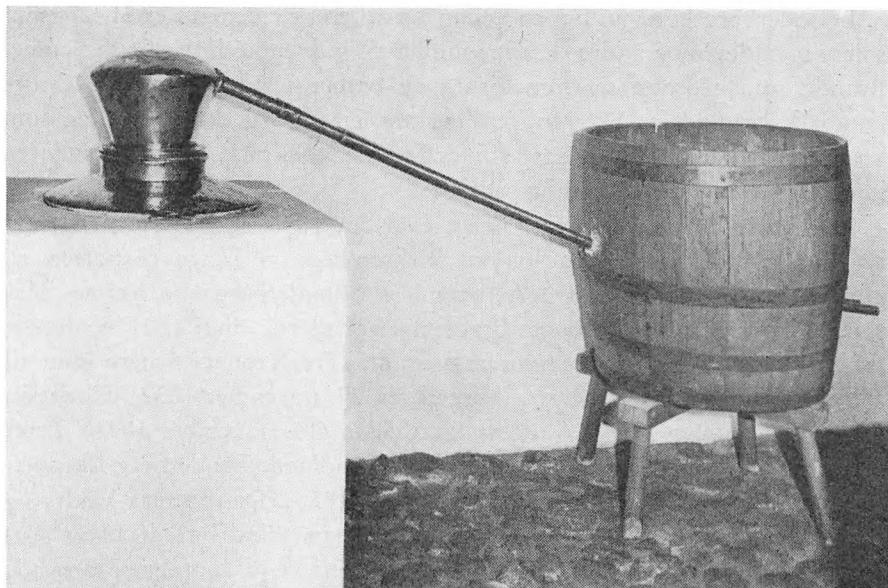
Under hela den här berörda perioden mottog den tyska folkgruppen i Nordslesvig stöd i olika former från Tyskland, till det politiska arbetet, till det privata skolväsendet, till jordkampen, till pressverksamheten och propagandan, till kulturpolitiken, ungdomsarbetet och andra verksamheter. Under periodens första del kan man på en rad konkreta punkter visa, hur organ och enskilda söder om gränsen direkt ingripit i för folkgruppen vitala politiska frågor. Det är emellertid att märka, att läget vid periodens slut är annorlunda. Man kan nog påstå, att den gränspolitiska ledningen i Schleswig-Holstein då visade en större försiktighet i själva dirigerandet. Partiledaren Jens Möller gavs formellt en större frihet att fatta beslut i det praktiska politiska arbetet, men det är då samtidigt att märka, att hans agerande hölls inom mycket bestämda ramar, som fastställdes av utrikesledningen och partiet i Tyskland.

Det är samtidigt fullt klart, att de rikstyska myndigheterna haft stora bekymmer med att hålla tillbaka alla folkgruppens förväntningar, som steg i alldeles påfallande grad i samband med Hitlers expansiva utrikesverket ett mycket intressant material, som visar, hur förhoppningarna att komma »heim ins Reich« stegras samtidigt som Auswärtiges Amt och Volksdeutsche Mittelstelle gör stora insatser för att tona ner denna entusiasm.

Det hela slutade med en allvarlig förtroendekris i samband med själva krigsutbrottet. Jens Möller ställdes inför ultimatum att antingen avgå som folkgruppens ledare eller att lojalt rätta sig efter direktiven från Tyskland. Och han förbjöds direkt att göra något som helst offentligt uttalande utan att i förväg ha inhämtat godkännande från antingen Auswärtiges Amt eller Volksdeutsche Mittelstelle.

Men då hade förstås Hitler äntligen bestämt sig definitivt ifråga om slesviggränsen. Beslutet våren 1939 gick ut på att gränsen *inte* skulle ifrågasättas. Nordslesvigfrågan var när allt kom omkring för liten för att motivera en aktion, som definitivt skulle stöta bort de skandinaviska staterna och allvarligt försvåra ett uppnående av framtidsmålet, ett *Nordosteuropabund* bestående av både Tyskland och Skandinavien – Hitlers »storgermanska« rike. För det målet offrades den tyska folkgruppen. Vägen »heim ins Reich« stängdes. Revisionskravet begravdes. Gränsen kom att ligga fast.

Sven Tägil

På Haderslev museum kan man se, hvorledes fremstillingen af brændevin gik for sig i praksis.

I Molbechs danske ordbog fra 1833 står, at »Brændeviin er en geistig Drik, som virkes ved Destillering af Korn – – «, om en dram, at det er »saa meget af en stærk Drik, som tages paa eengang«, og at en drank er »den stærke og klare Vædske, som efter den første Destillation – – – bliver til Brændeviin.« (Ordet kan dog også stå for bærmen). Men ordet snaps kender Molbech ikke.

I én forbindelse er ordet snaps dog gammelt: Viborg snapsting, men selv om de jyske retsmøder også kaldtes drikting, har forstavelsen intet med brændevin at gøre. Snapsen er meget yngre end det 500 år gamle ting. Hugo Matthiessen gengiver i sin bog om snapstinget en lang række for størstedelen usandsynlige forklaringer på ordet snapsting, men slutter, at oprindelsen til ordet kendes ikke.

Brændevinsbrænderi på Als og Sundeved

Af beskatningsmæssige grunde og internordiske hensyn skal det gamle danske ord brændevin nu erstattes med ordet snaps på flaskernes etiketter, og i den anledning skriver handelsoverlærer Jens Lampe, Åbenrå, om brændevinsbrænding og giver endda en overkommelig recept på hjemmebrænding.

Brændevin, akvavit, dram, snaps og hvad man nu ellers har kaldt den spiritusholdige drik, som fremstilles af kulhydratholdigt materiale, oftest korn eller kartofler, blev indført til landet i 1500-årene og blev i begyndelsen kun solgt på apoteker som lægemiddel¹.

1 Troels Lund: »Dagligt Liv i Norden« (1929–31) bd. II, s. 12.

I Sønderborg hører vi om en Johan Destillierer i tiden fra 1621–27, som solgte brændevin og andre skrappe midler til indvendig brug. Også Samuel Brandt, som nedsatte sig som kirurg og barber i Sønderborg 1650, forhandlede brændevin. Da Moritz Leuchter i 1668 fik kgl. bevilling som apoteker i staden, fik han også tilladelse til handel med vin og brændevin imod at erlægge den sædvanlige accisse².

Brændevinsbrænderiet var i hvert fald fra 1835 et frit borgerligt erhverv i byerne og var en lønsom virksomhed, så længe eksporten til kongeriget og Norge var fri. Af brændere i Sønderborg kan nævnes Mathias Jakobsen, som fik borgerbrev som brænder 7. maj 1821 og havde sit brænderi på Perlegade, hvor restaurant »Tre Kroner« senere kom til at ligge – Hans Chr. Jørgensen (borgerbrev 29. november 1832), Christian Jensen (27. januar 1834), Andreas Matthiesen (16. november 1841), Peter Petersen (30. december 1839), som i 1853 grundlagde Sønderborg Eksportbryggeri og Peter Chr. Petersen (28. oktober 1850). De to sidste kaldte sig destillatorer. Endelig kan nævnes den fra Kegnæs indflyttede Hans Andreas Poulsen (25. oktober 1852), hvis brænderi lå på hjørnet af Brogade og Bjerggade³. Men også et par høkere havde ret til at brænde. Således averterede en høker i 1844 med at have anlagt en »destillation«, hvor han tilberedte tyve forskellige slags stærke drikke, nemlig foruden almindelig klar akvavit pomerans- og anden slags bitter, kirsebær- og citronsnaps m. m. I en statistik fra 1845 anføres, at der findes elleve brændevinsbrænderier i staden, hvor nogle af ejerne samtidig var ølbryggere og gæstgivere⁴.

Brænderierne i Sønderborg eksporterede for en stor dels vedkommende akvavitten til det kornfattige Norge, men afsatte naturligvis også en del på hjemmemarkedet. Derimod kneb det med at sælge brændevin til bønderne på Als og Sundeved, idet landboerne efterhånden selv havde fået læst sig kunsten at brænde af byg, rug eller boghvede. Før ca. 1850, da der blev indført en vis brændingsafgift, var det meget almindeligt, at man på møllerne og de større bondegårde havde sit eget brændevinsbrænderi, hvor brændingen foretoges af en såkaldt »brændsvend«. Det skal dog bemærkes, at nogle af dem havde privilegium dertil. H. P. Hanssen fortæller i sine erindringer⁵ om sin bedstefader Christen Hanssens brænderi i forbindelse med landhandel i dennes fødeby Sottrup. Skønt tiderne efter statsbankerotten var meget vanskelige, oparbejdede han snart en be-

2 Chr. Maibøll: »Sygdom og Lægehjælp på Als i gamle Dage« i »Bogen om Als« (1956) s. 203.

3 Kartotek over borgerbreve fra Sønderborg, LA, Aabenraa, samt opl. fra A. Søchting og K. E. Larsen: »Håndværk og Industri i Sønderborg Amt (1924) s. 89–90.

4 »Sønderborg Bys Historie« bd. I (1960), s. 242.

5 H. P. Hanssen: »Et Tilbageblik« (1948), s. 10.

Gamle primitive måleapparater fra museet på Sønderborg slot, på hvilke brændevinens – ikke snapsens – alkoholindhold kunne aflæses.

tydelig forretning. I 1819 købte han gården Nørremølle, hvor han derefter fra 1823 drev brændevinsbrænderi, maltgøreri, en tidlang desuden ølbryggeri, landhandel og landbrug. Han opkøbte kornet i de omliggende sogne og brændte det. Med spølen fedede han kvæg. I 1732 får Jørgen Poulsen i Svenstrup⁶ koncession til kro og brænderi af kong Christian VI, og samme år tildeles koncession til Hans Harhorn i Asserballe. Smeden Christian Hansen i Broballe havde allerede fået tilladelse til bryggeri og brænderi i 1725, og Lorents Petersen i Lavensby fik sin i 1727 imod at betale én rdlr. årlig i accise. Senere høres om brænderier i Nordborg, Majkro ved Lunden, Østerholm, Frydendal, Mommark, Øvelgønne og Augustenborg.

I 1730 sender samtlige kromænd i Nordborg en klage til amtmanden over, at bønderne selv brygger og brænder, og at der indføres øl, salt, jern og humle fra Aabenraa, hvorved de unddrages stor fortjeneste, og i 1777 klager kromanden i Elstrup over, at smeden dér selv brænder og brygger. Men i praksis var det naturligvis vanskeligt at komme hjemmebrændingen til livs, og det ser også ud til, at den har floreret til helt op i midten af det foregående århundrede.

⁶ Koncessioner m. v. fra Nordborg Amtsarkiv: Sager vedr. kroer og brændevinsbrænderier (heri C III 5 nr. 492) 1680–1777, LA, Aabenraa.

På mange gårde havde man de ret simple redskaber, som var nødvendige til fremstillingen⁷. Det anvendte korn, oftest byg, blev fyldt i et kar og overhældt med vand hver dag i tre dage. Det fugtige korn blev derefter spredt ud til spiring på kældergulvet eller hældt ud på et teglstensgulv i et lag på ca. en håndsbreddes tykkelse. Derved omdannedes kornets stivelse, »melet«, til forskellige sukkerarter. For at spiringen skulle foregå ensartet, blev laget skovlet om hver morgen og aften. Efter at spirerne var blevet på størrelse med bredden af en fingernegl, afbrødes spiringsprocessen. Kornet blev nu tørret i ovnen i skorstenen (e køll'gris). Under tørringen dræbtes spirerne, og der dannedes aromastoffer, samtidig med at kornet omdannedes til malt (molt). Denne knustes i en maltkværn (mylteri) og hældtes så i en ren gruekedel eller et trækår og blev igen overhældt med vand, så den forvandlede til en blød dej, mærsken. Efter at der var blevet tilsat gær, stod mærsken og gærede i seks dage under en bestemt temperatur og jævnlig omrøren. Under gæringen dannedes kulsyre, som boblede op, og alkohol. Endelig blev mærsken kogt i en brændevinshedel, som var dækket med et låg, hvori man satte brændevinshatten med piber, dvs. et eller to rør, og fra disse piber gik der lange rør gennem en tønne med koldt vand, svaletønden. Når man fyrede under mærsken, steg dampen op i hatten og ud gennem piberne, hvor den fortættes, og så dryppede de klare, men stærke dråber ned i et anker. Den således fremstillede alkoholstærke væske blev rensed ved gentagne destillationer, så den blev fuselfri, dvs. vidtgående befriet for flygtige biprodukter, der også dannedes ved gæringen. Til at måle alkoholindholdet anvendte man i begyndelsen den unøjagtige metode at kigge efter »perler«. En brændevin, som ikke havde »perler«, ansås for at være slet. Senere benyttede man forskellige primitive spiritusmålere, hvoraf museet på Sønderborg Slot har nogle eksemplarer – indtil alkoholmeteret eller flydevægten blev opfundet. Affaldet, spølen, blev brugt som kreaturfoder.

Først efter Treårskrigen fik myndighederne bugt med hjemmebrændingen ved hjælp af kontrollører, og kun de privilegerede brændere fik lov til at fortsætte imod at erlægge en afgift. Blandt dem var den kendte kromand Hansen i Frydendal ved Nørreskoven, som opretholdt brænderiet til 1903. Det var ikke så meget hensynet til befolkningens sundhed og ædruelighed, der dikterede myndighedernes holdning og forholdsregler, som det var ønsket om en beskatning. Men den tiltagende industrialisering og koncentration af spritfabrikkerne ophørte hjemmebrænderiet, samtidig med at afholdssagen havde fremgang.

Jens Lampe

7 C. Hansen: Brennen und Brauen i »Heimat-Blätter für den Kreis Sonderburg« (fotokopi) nr. 10, juli 1914.

Danevirkes datering

Dr. phil. Vilh. la Cour har ikke helt været tjent med, at det store værk om danske voldsteder, der imødeses med så megen forventning, har levnet ham for lidt tid til at beskæftige sig tilstrækkeligt med detaljen i den artikel, han har skrevet i Sønderjyske Årbøger 1968 side 97–118 om Danevirkes datering, og hverken han eller jeg kan være tjent med, at samme tidknaphed i den grad præger hans bemærkninger i Sønderjysk Månedsskrifts augusthefte 1969 side 45–50 til min kritik sammesteds i aprilheftet 1969. I hvert fald føler jeg mig nødt til på nogle punkter at justere det indtryk, la Cour har givet af mine indvendinger.

Der skal så lidt til at gøre et indtryk skævt. Når la Cour forundret skriver, at jeg »mærkeligt nok« har taget mit udgangspunkt i hans kortfattede bemærkninger om det historiske, må han deri lægge, at jeg her har fundet udgangspunktet for min kritik, medens det i virkeligheden forholdt sig helt anderledes, således at kun fremstillingsmæssige grunde har fået mig til at begynde med det historiske for på den måde at præsentere problemet. Deri kan ikke på nogen måde ligge noget mærkeligt.

Vilh. la Cour og jeg har det fælles udgangspunkt for vore betragtninger, at den grænsevold, som kong Godfred vides at have bygget i 808, var det nordlige Danevirke, hovedvolden. Jeg er en af de meget få, der har støttet den teori, som la Cour har forfægtet gennem et langt forskerliv. Vi er lige ivrige efter at få tallet 808 bekræftet ad arkæologisk vej, jeg har ladet mig begejstre af den bedrift, la Cour har ydet nu i sin høje alder, hvor han med sin dateringsundersøgelse har afkræftet alle de gængse teorier, der vil placere hovedvolden i 900-tallet, og jeg har med fornøjelse ladet la Cour berette om sin dateringsundersøgelse i radioen.

Men når dr. la Cour regner med at have erstattet skønnet med »et håndgribeligt bevis«, »et eksakt bevis«, »en objektiv bevisførelse«, kan jeg kun delvis give ham ret. Det er eksakt bevist, at hvis Danevirke ikke er fra 808, er voldanlægget ældre, men vi har ikke noget eksakt bevis for, at det netop er fra 808. Denne del af argumentationen bygger på skøn og vurdering.

Der er analyseret to træprøver, og analyserne har dateret den enes fældningstidspunkt til perioden 640–840, den andens vækstbegyndelse til 520–720. Det er denne anden træprøve, der er det svage led i la Cours beviskæde, fordi der må skøn og fortolkning til at få den til at række frem til året 808, og hvis den ikke rækker, modbeviser den la Cours teori i stedet for at underbygge den. Materialet er med andre ord massivt nok til at vælte teorierne om, at Danevirke er langt yngre, men det er for spinkelt til at bevise 808 som selve anlægsåret. Det er så spinkelt, at la Cours argumen-

tation var på nippet til at afkræfte hans egen teori. Efter første runde kunne egetræet faktisk ikke stamme fra 808. Jeg gjorde opmærksom på en mulighed, der kunne redde teorien. Vilh. la Cour har nu fundet en anden mulighed, der er endnu bedre, og hans artikel i Sdj. M. har derfor på langt mere overbevisende måde underbygget hans forventning om 808 som anlægsåret, end artiklen i Sdj. Årb. gjorde.

Vilh. la Cour mere end antyder, at jeg kunne have sparet ham for min kritik. Men når han fremlægger en argumentation under betegnelsen »objektiv bevisførelse«, må det ikke undre ham, at kritikeren søger at udskille det skønmæssige fra det eksakte, og ville la Cour iøvrigt uden min kritik have forbedret sin bevisførelse?

Jeg respekterer la Cours forskningsindsats alt for meget til, at jeg ville have fremført min detailkritik blot som en holbergsk »men-nist«, og han burde respektere denne min klart tilkendegivne indstilling for meget til at blande Holberg i sagen.

Indvendinger af relevans bør fremføres uden persons anseelse, og at mine indvendinger havde relevans, må fremgå af følgende:

1. Overfor Vilh. la Cours oplysning om, at et 23 cm tykt egetræ er ca. 100 år gammelt, kunne jeg fremføre, at det ikke var tilfældet, men at man ifølge en ekspert (dr. agro. Kjeld Ladefoged, »Spørg Aarhus«, med doktordisputats om veddannelse) måtte op over de 30 cm for at kunne regne med de 100 år. Eftersom la Cour ikke har protesteret, går jeg ud fra, at der foreligger en stiltiende indrømmelse.

2. Da analysen havde angivet egetræets vækstbegyndelse til at ligge omkring 620 plus/minus 100 år, altså mellem 520 og 720, skulle træets alder være mindst 88 år for at slå bro fra yderpunktet 720 til året 808. Dr. la Cour har her overanstrengt materialet uden at kunne skaffe en sandsynlig mulighed, endsige eksakt bevis. For at nå frem til de 23 cm (som altså ikke var nok) har la Cour støttet sig til en tegning af en tømmerflage udgravet i 1861 (hvilket betyder en usikkerhed sammenlignet med en fundbeskrivelse af den analyserede træprøve, bl. a. fordi man ikke kan udelukke en vis sortering af stammer ved samlingen af de forskellige tømmerflager). Vilh. la Cour gik ud fra, at de tegnede træstammer »varierer ikke ret meget, hvad tykkelsen angår« (hvilket må bygge på øjemål og er forkert, thi måler man på tegningen, viser det sig, at den tykkeste stamme spænder henved 70 pct. mere i tværsnit end den tyndeste). Og da la Cour endelig nåede til den konklusion, at prøven måtte stamme fra et træ med gennemsnitstykkelsen på 23 cm, havde han bygget på et ikke holdbart grundlag. Efter min mening kunne dr. la Cours teori kun reddes, dersom træprøven hidrørte fra en egestamme som den tykkeste, der fandtes på tegningen, og det var jo nok et spørgsmål, om man ville bruge en solid egekævle på den måde som den tykkeste stamme i bundtet.

Overfor min kritik har dr. la Cour ikke fastholdt sin bevisførelse ved hjælp af tegningen fra 1861. Tværtimod har han nu kasseret tegningen som bevisgrundlag og erkendt, »at den af mig antagne gennemsnitsdimension (23 cm) for de anvendte stammers vedkommende viser sig ikke at holde stik«. Dr. la Cour har i stedet fremdraget fundbeskrivelsen fra 1861. Der fandtes under stammerne, blandt hvilke eg kun forekom som undtagelse, et underlag af kanthuggede egeplanker med en plankebredde, der varierede fra ca. 23,5 cm til ca. 47 cm, og da det drejede sig om kanthuggede planker, har stammernes tværnsnit været endnu større. Selv om vi savner en fundbeskrivelse af det aktuelle fund, taler al sandsynlighed for, at vi ad denne vej kan nå frem til 808 som en given mulighed, og det er med virkelig glæde, jeg ser la Cours bevisførelse forbedret på denne måde, ved at han benytter beskrivelsen af plankerne i stedet for tegningen af stammerne.

Imidlertid er jeg overbevist om, at bevisførelsen kan blive endnu mere nøjagtig, men kun hvis vi får flere kulstofprøver af Danevirkes tømmerunderlag. Vilh. la Cour bagatelliserer tanken med en forsikring om, at ingen ekstra prøver kan tænkes at ændre det opnåede resultat, fordi man så måtte forudsætte den urimelighed, at det nederste tømmerlag i Danevirke ikke tidsmæssigt udgjorde en helhed. Men det er en misforståelse. Spørgsmålet har intet med eventuelle tidsforskelle af denne art at gøre. Prøverne må ifølge sagens natur have samme alder, men giver desuagtet tildels forskelligt udsving på grund af den usikkerhed, der er knyttet til metoden. Takket være de uensartede udsving, der mere eller mindre udelukker hinanden, mens de ensartede prøver koncentrerer sig om det samme midtpunkt, kan man opnå en præcisering af den fælles alder. De 200 års usikkerhed, der er knyttet til den enkelte prøve, kan således reduceres af andre prøver. Det er mærkeligt, at dr. la Cour kan overse betydningen af flere prøver, eftersom han dog selv har bygget på det samme ræsonnement, da han i Sønderjyske Årbøger 1968 side 116 sammenholder sine to træprøver og konkluderer, at når den ene har fældningstidspunkt 620–820 og den anden 640–840, må det fælles fældningstidspunkt søges i perioden 640–820, altså ikke længere en usikkerhed på 200 år, men kun på 180 år.

De to foreliggende prøver, hvoraf kun den ene er fuldt brugbar, er og bliver et spinkelt materiale, når man søger bevis for årstallet 808. Hasseltræet er fældet mellem 640 og 840, men ikke alle år indenfor denne periode er lige sandsynlige som fældningsår. Sandsynligheden samler sig om midten af perioden med 640 og 840 angivet som forventede ydergrænser eller perifere muligheder, om man vil. Derfor hedder det i den faglige terminologi ikke 640–840, men 740 plus/minus 100 år. Egetræet hjælper os ikke på samme måde. Med den nu forbedrede bevisførelse har la Cour sandsynliggjort, at egetræet kan være fældet i 808, men usikkerheden omkring dets alder lader det stå fuldstændig hen, om vi f. eks. skal regne med 720 plus/

Museumsinspektør Hans Neumann har, mens han gravede i Olmersdiget i sommer, udtaget materiale til ti C14-prøver fra de tre palisaderækker, der var afdækket, og som kendes fra tilsvarende udgravninger andet steds i den lave vold.

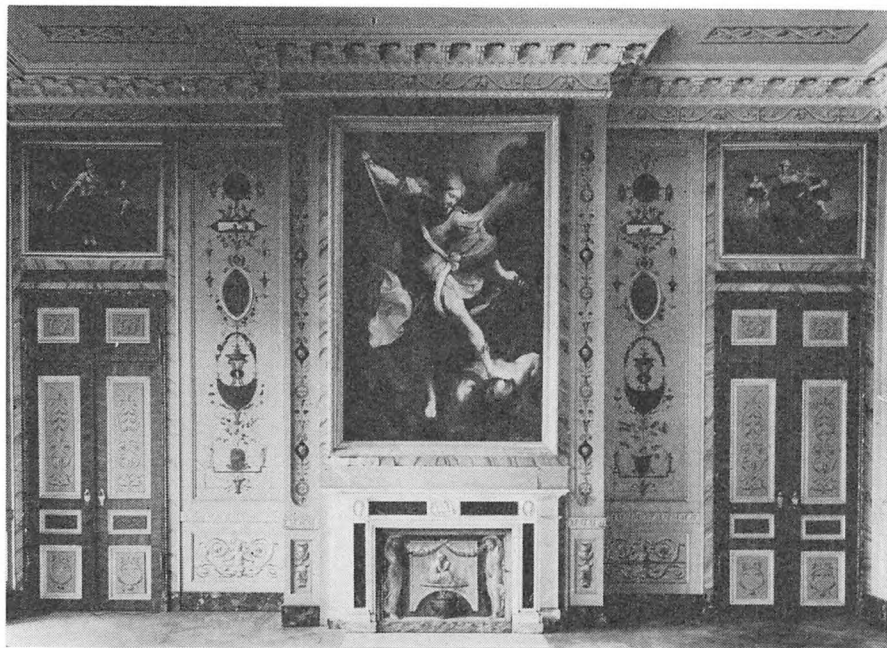
Den fjerde gamle palisaderække, som er arkæologernes nye hovedpine, blev fundet en halv snes meter nord for de tre rækker ved hjælp af museets traktor, men så sent, at man ikke nåede at få prøver fra den. Palisaderækken, der ses som en række mørke cirkler mod de lysere omgivelser, er fotograferet juli 1969 tæt syd for Urnehoved.

Tidligere C14-prøver har dateret Olmersdiget til år 100–190, 410 og 600, så det har været i brug et halvt årtusinde. Mens Olmersdiget har skilt tjod fra tjod (angler fra jyder?), har Danevirke skilt rige fra rige, hvilket taler imod, at det er anlagt tidligere end 808.

minus 100 år eller 820 plus/minus 100 år eller noget tredie. Egeprøven giver os ingen afgrænsningsmulighed og ingen midtpunktsandsynlighed. Der har vi foreløbig kun hasselprøven at holde os til. Men tilstrækkelig mange prøver må enten give en midtsamling om 808 eller kunne udelukke dette årstal. Derfor er jeg ikke enig med dr. la Cour om, at arkæologien ikke kan bringe os videre i denne sag.

Alt foreliggende historisk materiale taler for, at det omhandlede voldstykke må være bygget 808. På den anden side ved vi trods alt så lidt om perioden før 808, at jeg foretrækker det eksakte arkæologiske bevis for den historiske argumentation, der bygger på en ufuldkommen viden. I modsætning til dr. la Cour mener jeg, at beviset kan fremskaffes.

Bjørn Svensson.

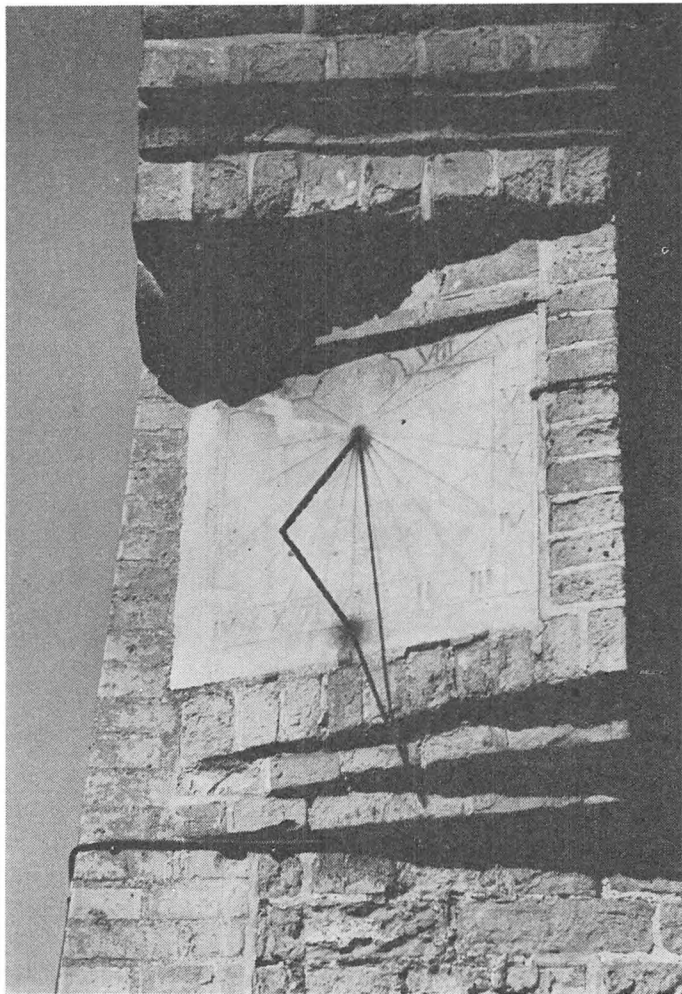
Fra festsalen på Emkendorf.

Den store egnsvandring 1969

Egentlig ville Historisk Samfund for Sønderjylland i år have indbudt til en gentagelse af den vellykkede tur i 1959, hvor målet var tre holstenske slotte, Emkendorf, Deutsch-Nienhof og Schierensee. Imidlertid kunne man denne gang kun få en aftale i stand med Emkendorf, og i stedet for til de to andre slotte går turen til Westensee kirke, Klosterkirken i Preetz og endelig til det nye, store frilandsmuseum Molfsee, en milsvej sydvest for Kiel, hvor ordet egnsvandring antagelig bliver aktuelt i den oprindelige betydning, idet museets huse og marker dækker mere end hundrede tønder land.

Emkendorf, som har været ejet af en række medlemmer af kendte adelslægter, bl. a. Ahlefeldt, Rantzau og Reventlow, fik sit nuværende udseende ved en ombygning i 1790'erne. Nyklassicismen præger slottet ude og inde. Dekorationsmalerierne i værelserne og salonerne er udført af G. A. Pellicia, mens lofterne er smykket med stukarbejder af F. A. Tadei. Ombygningen blev forestået af C. G. Horn, som også anlagde parken i engelsk stil og yderligere har ansvaret for stalde, lader, mejeribygningen o.s.v. Redaktør Morten Kamphövener har skrevet om »Emkendorf-kredsen« i Sønderjysk Månedsskrift 1959, 9, side 185.

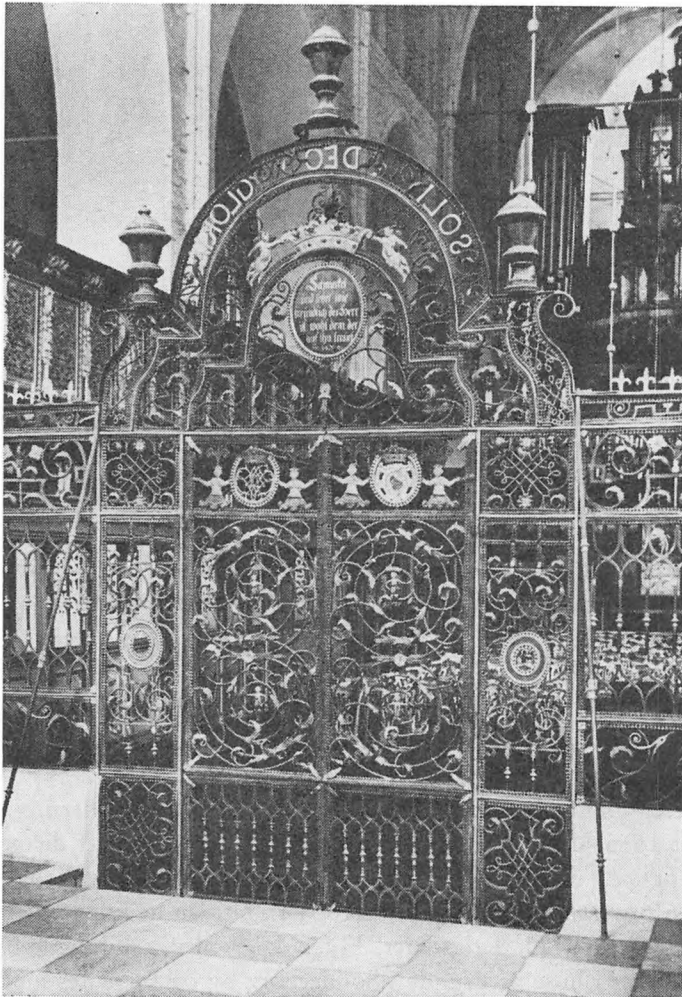
Westensee kirke er bygget i midten af 1200-tallet. Til den gotiske kirke

Soluret på Westensee kirketårn.

er der i tidens løb føjet en uregelmæssig række gravkapeller. Alteret er et sengotisk, rigt udskåret træskærerarbejde fra begyndelsen af 1500-tallet, mens granitdøbefonden er så gammel som kirken selv. Gravmælet for Daniel Rantzau (død 1569) er en moderne sarkofag med to indfældede gamle tavler. Låget er mærkelig nok en gravsten fra 1840, og herpå hviler statuen af feltherren. Bag den meget medtagne sandstensfigur ses en opbygning med symbolske skikkelser og det grevelige våben.

Klosterkirken i Preetz er fuld af seværdigheder. Den er fra begyndelsen af 1300-tallet og har tilhørt Benediktinerordenen. Særlig bemærkelsesvær-

Smedejerns-altergitteret i Klosterkirken i Preetz er fra 1716 og bærer mellem de kunstfærdige akantusspiral-ranker monogrammer og våben.

dig er de lange rækker af rigt udskårne og malede korstole, som skiller hovedskibet fra de to sideskibe; her har nonner og senere stiftsdamer haft deres pladser under gudstjenesten. Midterfeltet på det store barokalter gengiver Forklarelsen på Bjerget (efter Rafael), mens Peter og Johannes er mellem de omgivende apostelfigurer.

Af de mange andre kostbarheder i kirken skal lige nævnes et af Hans Gudewert den Yngres arbejder, et alter fra 1656, et typisk, overdådigt udskåret mesterværk, der, skønt en del af det er gået tabt, bliver regnet for et af barokkens hovedarbejder.

Fotos: Landesamt für Denkmalpflege, Kiel.

Kegnæs kirkes »Jernpenge«

Grundlaget for Kegnæs kirkes økonomi var i flere hundrede år ret usædvanligt. Fhv. gårdejer Jens Bladt, Kongshoved, Kegnæs, fortæller om begyndelsen til og afslutningen på den specielle tilknytning mellem kirken og Sønderborg.

Benævnelsen »jern-penge« for kirkens faste kapitaler er af gammel dato. Allerede tidligt nævnes i kirkens regnskab »Eiserne Gelder« som benævnelse for de renter, der fra Sønderborg by årlig blev betalt til Kegnæs kirke, provst og degn.

Der står i fundatsen, at disse årlige renteydelser skal være »ewigwährend«, og mon ikke dette »ewigwährend« har forbindelse med benævnelsen »jern-penge«?

Fundatsen har følgende bestemmelser: Den højsalige hertug Johannes har i året 1615, da han byggede denne kirke, også betænkt denne med en kapital for ved denne nyopbyggede kirke at kunne ansætte og lønne to tjenere, en provst og en klokker, og for i fremtiden at kunne vedligeholde kirkebygningen på 2000 rigsdaler. Hver daler til 37 skilling lybsk. Summen sattes fast i huse og grunde i Sønderborg by og forrentes med en skilling af hver mark courant (2000 rigsdaler svarer til 4625 mark courant à 16 skilling), hvilket i alt årlig beløber sig til 289 mark 1 skilling. Borgmester og råd er ansvarlige for, at renterne betales rettidigt til Sankt Hans til Kegnæs kirke. Renterne fordeles med 220 mark til præsten, 45 mark 1 skilling til kirkens vedligeholdelse og 24 mark til klokkerne eller degnen.

Denne indtægt, »jern-pengene«, har Kegnæs kirke haft siden kirkens bygning i 1615 og til 1920, da betalingen ved markens devaluering helt holdt op. I mange, mange år efter fundatsens stiftelse havde disse årlige renter fra Sønderborg by en høj og stabil værdi. Obligationerne var indført i Sønderborg bys panteprotokol, og i alt 40 huse og grunde var behaftet med gamle gældsbreve.

Den 22. januar 1883 oplyste kærneren i Sønderborg på pastor Bernths forespørgsel, at Kegnæs kirkes kapital stadig eksisterede; beløbet udgjorde

Kegnæs kirke, opført af hertug Hans den Yngre 1615.

4350 mark og var fordelt på en række ejendomme i byen. Desuden betalte Sønderborg årlig renterne af 1200 mark, som byen fra gammel tid skyldte Kegnæs kirke.

Den 24. februar anmodede magistraten skriftligt kirkekollegiet om tilladelse til at udbetale disse 1200 mark, og den 13. marts svarede kirkeforstanderskabet, at i følge hertug Hans' fundats fra 1615, kunne disse penge ikke tilbagebetales. Det var sikkert den høje rentefod på $6\frac{1}{4}$ ‰, der medvirkede til, at man foretrak at lade denne gamle gæld blive stående.

Hen imod århundredeskiftet begyndte der dog fra flere sider at komme ønsker frem om at få disse gamle hypotheke slettet.

I 1898 indgik en skrivelse fra forpagter Jacobsen, Rumolvisgård, der som befuldmægtiget for fru Kaufmann i Augustenborg androg om at få

slettet for 120 mark jernpenge, som hvilede på parcel 97, 98 og 99, hendes ejendom i Sønderborg, hvilket imødekommes.

Samme år kom der også et andragende om at frigive parcellerne 326, 327 og 331 i Sønderborgs 1. kvarter for to gange 120 mark jernpenge.

Da synodaludvalget intet havde at indvende derimod, udstedtes udsløttelsesdokumentet, ligesom også et lignende andragende fra retsconsulent Jürgensen i Dues enkes navn bevilliges.

I de følgende år strømmer det ind med opsigelser fra ejendomme i Sønderborg, hvor der står jernpenge.

Ved et møde, som kirkekollegiet holdt efter gudstjenesten den 6. december 1903, fremsatte formanden, pastor Bendixen, en redegørelse. Han havde været i Flensborg og forelagt sagen for advokat Scheffer for at spørge ham, om han ved en retslig afgørelse var villig til at føre sagen for os. Da hr. Scheffer, ligesom advokat Jacobsen i Sønderborg, anså det for ganske håbløst og derfor ikke gerne ville føre sagen, og da yderligere også konsistoriet havde meddelt, at det anså vor ret for tvivlsom, mente kollegiet det rigtigst at tage imod kapitalen uden at forlange en afløsning med 25 gange renterne.

Den 19. januar 1904 undertegnedes 25 kvitteringer for modtagne jernpenge på i alt 3991 mark og 49 penning.

Den 15. august 1908 attesterede pastor Hans P. Hansen og de to kirkeældste Chr. Lassen og Frederik Andersen, at der endnu indestod jernpenge i huse og grunde i Sønderborg på i alt 840.00 mark.

I regnskabsåret 1920–21 står endnu for sidste gang anført renter af jernpenge 15.15 mark.

Så er dette levn fra hertug Hans den Yngres dage også slut!

Kegnæs kirke og pastorat ejede den 15. august 1908 i alt 58.587,63 mark udlånt i ejendomme i sognet. Renten var 4 %. Ved bygningen af Østerby skole i 1897 lånte skoleforbundet 14.000 mark ved kirken. Dette guld, som var blevet forrentet med 4 %, var nu nedbragt til 5.400 mark.

Fortegnelse over indehavere af jernpenge til Kegnæs kirke:

	<u>Mark</u>
Particulier Michael Kaufmann. Købekontrakt fra den 20. september 1799	120
Kalkbrænderiejer Georg Heinrich Schmidt. Købekontrakt fra den 10. oktober 1826	240
Slagtermester Jacob Peter Reimers	120
Skrædder Asmus Christensen Mai.	60
Frk. Hanna Andresen for sig og sin søster Nicoline Andresen købt 1832 . .	120
Redaktør Reinhold Brintzen i følge skøde fra 18. oktober 1859 . . .	150
Ølbrygger Friedrich Petersens enke. Fællesformue fra 7. november 1755..	120
Købmand Claus Hansen Schættiger i følge købebrev fra den 27. november 1829	60
Lærer Niels Diedrichsen	60

Købmand Esben Nielsen Due	120
Købmand Johan Jepsen Tingleff	60
Bygmester Hans Heinrich Friedrichs i følge købebrev den 28.–29. april 1829	30
Gæstgiver Jørgen Davidsen	240
Gæstgiver Heinrich Nicolaj Cronlund og slagter Kalm	120
Hans Hags enke. Fællesformue	60
Købmand Barthold Nicolaj Stein i følge købebrev 1. december 1824	120
Marketænder Hans Joachim Hermann Michelsen og kone	60
Arbejdsmand Hans Peter Hansen	60
Skibskaptajn Jacob Christiansen fra Frederikshavn. Købebrev den 31. december 1819	60
Urmager Frederik Bladt i følge kontrakt den 8. april 1853	240
Smed Rasmus Jensen Harksen	120
Enke Dorothea Sophie Iversen, født Karberg	60
Skibskaptajn Mathias Karbergs formynder i følge købebrev 13. september 1837	60
Købmand Hans Jürgensens enke. Fællesformue. Købebrev 22. okt. 1824	180
Guldsmed Peter Christian Johannsen i følge købebrev 14. september 1855	60
Slagter Carsten Nicolaj Jacobsen	60
Købmand Bondes enke før gift Johannsen	120
Hotelejer Søren Jacobsen	120
Urmager Peter Jørgensen	60
Garver Jens Jørgensen i følge købebrev den 17. november 1827	60
Købmand Christian Jørgensen i følge kontrakt af 18. juni 1857	120
Apoteker Fr. Wilh. Ad. Athenstaedt	120
Gæstgiver Peter Madsens enke	240
Garver Friedrich Chr. Ludvig Martens fælles med en bror og en søster i følge kontrakt den 17. februar 1844	120
Smedemester Mathias Lausen i følge købebrev den 7. oktober 1852	60
Købmand Carl Wilhelm Schmidt	240
Gæstgiver Peter Sørensens enke Marie, født Hansens, fællesformue	120
Slagter Friedrich Frans Weber som ejer af nr. 155 fra 14. september 1866	30
og den samme som ejer af nr. 49 i følge købebrev af 16. december 1829	120
Rebsluger Jacob Mathias Weiergangs enke. Formuefællesskab	60
Summa	4350
Sønderborg by	1200
Summa	5550

Om andre kapitaler kirken tilhørende!

I 1615 blev der af hertug Hans den Yngre yderligere hensat en kapital til Kegnæs kirke og dens tjenere på 2000 mark courant. Af denne kapital blev der dog i følge kongelig resolution af 8. marts 1756 udbetalt 1606 mark courant til afdøde pastor Bøttigers arvinger (pastor Bøttiger var præst på Kegnæs fra 1707–1755) for indløsning af præstegårdens bygninger, som denne efter ovenstående må have nybygget efter branden i 1723. (Kegnæs præstegård brændte både i 1723 og i 1773).

ET BÅND -

lagt paa velagtede kone,
 GJERTRUD HANSDATTER
 den 17. marts 1833

Mange være Dine Dage
 Og de svinde hen i Fryd!
 Glædens Blomster selv fremrage
 Paa Din Vei og Duften gyd,
 Og Du nyde dem saa froe,
 Nyde stedse Livets Roe !!!
 Med det Ønske jeg isinde
 Har, at binde Dig idag
 Dette ærede Veninde!
 Dette nu er min Sag.
 Jeg et Spørgsmaal Dig da giver
 Og det derfor Baandet bliver:
 Du sige mig, Hvad heed det Træ
 Som lyse Blade bære,
 Og naar man dem kun vende om,
 De da kulsorte ere.
 Jeg ønsker og at Du den Moders
 Navn opgiver,

Som æder sine Børn først naar de
 store bliver.

Kan Du Forklaring give
 Paa disse Spørgsmaal her,
 Da bunden Du ei bliver,
 Men ellers Du det er.
 Jeg tør det vel ei beskrive,
 At Du løser Dig igjen
 Ved et Gilde os at give
 Og hvad mere der ved den
 Til en Lystighed henhører,
 Uden at jeg det fremfører,
 At Du det glemmer jeg ei tror,
 Og slutte vil med disse Ord.

Obbekjær, den 17. Marts 1833.

S. Christensen.

Dette smukke bindebrev findes i det privatarkiv, som Laurids Nørgaard Lund, Roager, ejer. Det er tegnet med sikker hånd og holdt i røde, blå og gule farver, som den dag i dag er forbausende friske. Papiret er håndgjort bøttepapir, og det store vandmærke viser en munk med klosterstav siddende i en båd med svane foran. Oven over ordene PRO PATRIA, For fædrelandet.

Bindebrevet er stilet til Laurids Nørgaard Lunds oldemor; løsningen på gåden i brevet kendes ikke – er der nogen af vore læsere, der kan hjælpe med opklaringen?

Laurids Nørgaard Lund, der fylder 80 år den 8. september, og som bor på slægtsgården i Roager, syd for Ribe, har i mange år samlet på folkeminder fra egnen; en del af dette stof vil blive trykt i Sønderjysk Månedsskrift.

BOGANMELDELSE

Lorenz Rerup: GRÆNSEN / Fra grænsekamp til sameksistens (Udgivet af Det udenrigspolitiske selskab og Det danske forlag).

Sydslesvig er hovedemnet for Lorenz Rerup i hans skildring af grænsekampens faser efter 1945, og Rerups sydslesvigske afstamning og personlige fortrolighed med nationalitetsskifte giver denne nøgterne og nuancerede fremstilling en menneskelig dybde, som er med til at placere bogen som en værdifuld forøgelse af vor grænselandslitteratur.

Lorenz Rerup giver en meget interessant analyse af den moderne nationalbevidsthed, der er meget mere sammensat end mennesker, der lever i et trygt og entydigt nationalt milieu, plejer at forestille sig, og anderledes syd for grænsen, »måske mere udsat for mulige sammenbrud end den danske«, fordi staten er så ung, landet af udstrækning så stort, samfundet så kløvet af klasse-skel mellem rige og fattige, dannede og udannede, med en overklassekultur, der lod den jævne mand stå passiv og udeltagende udenfor, og de regionale forskelle så tydelige, at det kunne knibe for en slesviger at omfatte det hele Tyskland i sin nationalbevidsthed. I 1945 blev sammenbruddet totalt, fordi den tyske nationalbevidsthed var blevet voldtaget i krigspropagandaens tjeneste og bragt til bristepunktet med kravet om, at nationen skulle gå under, hvis den ikke kunne sejre. Ud af sammen-

bruddet famlede trangen sig til at blive fri for alt dette, ønsket om at komme til et samfund, hvor mennesker, fred og frihed blev respekteret. Historien gav en ledetråd, der førte mod nord, men fuldkommen ærligt bekendte de befolkningslag, der nationalt var i opbrud, at de havde hørt det tyske folk til, men at de nu ønskede at blive loyale borgere i den danske stat. Det var i sit udspring en hjemstavnsbevægelse.

I omtalen af de tyske reaktioner savner jeg finansminister, dr. Schencks erkendelse af, at urslesvigeren havde sprængt den tyske nationalitets tynde skal, så Tysklands opgave her ikke var at fastholde eller befæste noget bestående, men at generobre. Denne indrømmelse er så værdifuld, fordi den afslører det hule i de tyske beklagelser over »landsforræderi«. Rerup giver iøvrigt en udmærket oversigt over hele skalaen af de tyske modaktioner, lige fra Grenz-friedensbunds reformivrige arbejde på at »generobre« over dr. Schriewers intellektuelle diskriminering til de gængse skældsord om flæskedanskere og konjunkturryttere, med en effektiv tilbagevisning af påstandene om flæskepakernes betydning for den danskorienterede tilvækst. Da hjemstavnsbevægelsen blev negligeret af besættelsesmyndighederne, da flygtningene og de andre byrder tog til, tog mange konsekvensen og meldte sig i Sydslesvigsk forening. Man kan ikke sige, at de blev modtaget med åbne arme. Der fandtes sydslesvigere af gammeldansk indstilling, som

ikke lagde skjul på deres misfornøjelse med den store tilvækst, besættelsesmyndighederne gjorde deres bedste for at lægge hindringer i vejen, og fra Danmark mødte der mange skuffelser, lige fra den første regeringserklæring om, at grænsen ligger fast. Skuffelser, ja, men også hjælp og opmuntring, og frem af hele det kalejdoskopske billede af de første års usikkerhed med opgang og nedgang og skiftende politiske fremstød træder efterhånden de faste konturer af et dansk mindretal, der må affinde sig med mindretalsvilkår, grænsekamp neddæmpet til kappestrid i sameksistens.

Det første forsøg med Kielerklæringen af 1949 mislykkedes, fordi Bruno Diekmanns socialdemokratiske regering ikke fik lov til at føre programerklæringen ud i livet. Et nydannet flygtningeparti flyttede flertallet ved landdagsvalget i 1950, og en koalitionsregering under ledelse af C.D.U. og ministerpræsident Lübke krænkede ånd og bogstav i Kielerklæringen ved at gennemføre en sabotagepolitik, der kulminerede med spærreklausuler og valggeometriske krumspring med det groteske resultat, at valget i 1954 trods 42.242 danske stemmer lukkede det danske mindretal ude af landdagen i Kiel, medens beskedne 9.721 stemmer gav sæde for en hjemmetysk folketingsmand i det danske rigsting i København. Men dermed blev målet fuldt. Da Tyskland skulle optages i Nato, benyttede man fra dansk side lejligheden til at understrege, at vor vurdering af Tyskland ikke mindst måtte afhænge af, hvorvidt det danske mindretal blev behandlet i overensstemmelse med de idealer, der bar Nato.

På denne baggrund nåede man da i 1955 frem til de parallelle dansk-tyske erklæringer, der siden har dannet grundlag for afspændingen i grænselandet; fra dansk side fastholdt man den traditionelle modstand mod en traktat om disse forhold, men man gav en erklæring, der redegjorde for de garantier, der sikrede det tyske mindretal, og det

danske mindretal syd for grænsen opnåede en tilsvarende tysk erklæring.

I forbindelse med de to erklæringer offentliggjordes en delegationserklæring om de løfter, den danske og den tyske delegation havde givet under forhandlingerne. Også mellem disse løfter var der parallelitet, men der var den bemærkelsesværdige forskel, at Bonn og Kiel gav løfter om at fjerne spærreklausulerne for mindretallet i valglove, mens der ikke blev givet noget tilsvarende løfte fra dansk side, simpelt hen fordi den danske valglovs politik havde været så fair og imødekommende, at der ikke var behov derfor. Og det er da immerværk stadig nemmere for det tyske mindretal at blive repræsenteret i folketinget i København end for det danske mindretal at få valgt en repræsentant til lokalpræsentionen i Kiel. Når det tyske mindretals talsmænd føler trang til at fortsætte valglovsagitationen, bør de sætte sig hen og læse Rerups gennemgang af hele denne lidet flatterende historie, inden de påny berømmer Kiel som forbillede og foregangsinstans.

Lorenz Rerups bog er nyttig genopfriskning, en god oversigt, en velafbalanceret skildring af et grænseområde, hvor det har udviklet sig fra en kamp om grænsen til sameksistens. »Men det er vigtigt at fastholde, at grænsekampen kun har skiftet karakter. Den fortsætter på sin vis med forøget intensitet i en kulturel kappestrid, et dagligt fornyet tilbud fra hver af parterne til grænselandets befolkning.« Til dette tilbud hører den nationale historieskrivning, altså også en bog som denne. Vi kan godt være bekendt at lægge den i vægtskålen.

Til sidst dog et lille hjertesuk. Der er svage partier i Lorenz Rerups skildring af den danske strid om Sydslesvigpolitikken, som tyder på, at min bog om »Knud Kristensen og hans politik« er skrevet ganske forgæves. Eller har Rerup virkelig ikke læst dens dom over Gustav Rasmussen? *Bjørn Svensson*

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns -
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

Besøg
landsdelens
museer

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Graasten
Andelsslagteri

Giv bøger fra **HISTORISK SAMFUND** som gave

Les

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsønsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE

FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerkole for unge mænd og kvin-
der. 3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. winterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

WINDFELD-HANSENS BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ • VOJENS